

ЛЮБОВНА ІСТОРІЯ

Р. ДИЧАКІВСЬКИЙ

1 9 4 7 3
ВИДАВНИЦТВО «ЗАГРАВА»

Популярна бібліотека
Книжка Ч. 9.

Р. ЛИЧАКІВСЬКИЙ

Любовна історія

оповідання

Фельдкірх—Форарльберг
ВИДАВНИЦТВО «ЗАГРАВА»
1947

Обгортка роботи артиста-маляра
Ю. Кульчицького

— Раз тref!

— А я б'ю.

— Піком треба було грати, пане добродію, піком!

— Якби ж знаття...

Знову мовчали... Крізь сизих хмар цигаркового диму сіріли постаті грачів, що щільним гуртом облягли стіл. Невеличка електрична лампочка скупно освітлювала кімнату емігрантського бараку. З-за дерев'яної перегородки долітало з другої кімнати настирливе дитяче квиління й монотонний хлоп'ячий голос раз-у-раз повторяв:

— А плюс бе квадрат є рівне а квадрат плюс два а бе плюс бе квадрат. А плюс бе квадрат...

Дехто вже спить, інші ще вештаються по кімнаті, або сидять на своїх ліжках, позіхаючи та нудьгуючи. За занавіскою хтось нарікає:

— Хліба з кожним днем менше і менше, а м'яса вже давно не видають...

В кутку сидить на лавці стара селянка. Вона журно похитує головою й іноді шепоче, зітхаючи:

— Господи, коли ж оце все скінчиться?

На крайньому ліжку, що праворуч дверей, лежить сивий дідок у золотому пенсне. Це професор харківського університету. Поруч нього популярний львівський адвокат. На ліжку під вікном сидить молодий чоловік, лікар місцевого емігрантського табору. Він з мелянхолійною резигнацією приглядається до своїх подертих черевиків.

Значев'я з сусідньої кімнати почувся ляскіт ляпасів і пронизливий дитячий плач. Сердитий жіночий голос нетерпеливився:

— Чому ти плачеш? Замовчи!

І знову ляскіт ляпасів і ще голосніший плач.

— Оце так запитання! — підсміхнувся

професор, закутуючись щільніше у дроне покривало. — Як же не плакати, коли б'ють, ні?

— Т-так! — знехотя протягнув адвокат, дбайливо скручуючи з недокурків нову цигарку. — Ну, що ж? Жіноча логіка.

Де-далі плач ущухав і на перший плян знову вибилося монотонне:

— А плюс бе квадрат...

— Нудно — позіхнув адвокат. — Давайте, розкажіть хтось що-небудь на сон грядущий.

— А й справді! — погодився професор. — На вас сьогодні черга, пане докторе. Ви ще нам досі нічого не розказували.

Молодий чоловік з-під вікна усміхнувся:

— Що ж я вам розказуватиму?

— Як же так-що? Хіба у вас мало було цікавих переживань? Адже ж ви були в німецькому концтаборі.

— Тільки ж, будь ласка, — скривився адвокат — без концтаборів, Гештапа, без усіх тих жахів, допитів, тортур, розстрілів. Хай йому біс! Набридло вже слухати. Ви пробачте докторе, я, звичайно, не про вас але... скрізь тепер стільки про те пишуть і го-

ворять, що вухами летється.

— Не турбуйтеся, шановний меценасе! — заспокоював лікар. — Я з вами зовсім погоджуюся. В наші часи трагедія людини - це явище так часте, аж банальне, занудливе. Попросту не сприймаємо вже трагізму. Звичайна гіпертрофія вражінь.

— А я думаю, мої панове, що тут не тільки звичайна гіпертрофія вражінь. Великі світові катаклізми, такі як ось остання війна, приносять не тільки величезні матеріальні знищення, але й куди більші моральні. Одне з них, це — не во гнів нашому меценасові кажучи — дегенерація альтруїстичних первнів у людській психе. І тому ми не сприймаємо й не відчуваємо людської трагедії.

— Покиньмо, панове, дискутувати на цю тему, бо ось я задумав розказати вам щось інше; я, власне, хочу розказати... любовну історію, якщо дозволите.

— Просимо, просимо. Раді слухати.

— Ото ж коли нас „визволили“ в тридцять дев'ятому — почав оповідач — то мені, як „розконспірованому“ членові української

підпольної організації, залишатися дома було неможливо. Я й подався подальше від „визволителів“ на захід; так ось, як тепер усі ми знову. А потім прийшов отой злопам'ятний сорок перший рік, рік великих сподівань і ще більших розчарувань. Тоді нас, як відомо, знову „визволили“. Я був тоді в Берліні. Одного дня одержую від проводу моєї організації наказ негайно збиратися в дорогу і їхати... в Київ. Ніколи в житті ніякий наказ не був мені такий радісний, ніколи обов'язок не поєднувався щасливіше з моїми особистими бажаннями. Поїхати в Київ - це ж була моя найбільша мрія. З Києвом бо ми були давні знайомі, дарма що я його ніколи не бачив. Мій покійний батько, учасник попередніх визвольних змагань, побував у Києві разом з УГА і — як кожен, хто раз побачив це неймовірно чудове місто — не міг уже його забути до смерті. Всю свою незаспокоєну тугу за Києвом перелив покійник у мене. Пам'ятаю, не раз, бувало, довгими годинами розказував мені, малому хлопцеві, про Київ. Підчас тих безконечних оповідань пе-

ред зачудованими моїми очима виростала візія далекого казкового міста, виринали постаті князів, гетьманів, героїв останнього визвольного зриву, барвистою стяжкою просувалася вся наша многострадална історія. А в дитячому серці росло і кріпшало бажання-мрія: побачити Київ. То ж вам неважко уявити собі мою радість з одержаного наказу.

Прокравшись щасливо через кордони, що ними нові „визволителі“ вже встигли покроїти „нову Європу“, і зазнавши чимало пригод, ми, з моїм ще шкільним товаришем, Юрком, опинилися восени у столиці „Райхскомісаріятū Україна“ Рівному, а звідтіля подалися у Київ

Що ближче до Києва, то більше зростало моє хвилювання, отой тривожно-нетерплячий настрій: що принесе мені найближчий час? Невже чекає мене в житті чергове розчарування? Чи знову у зустрічі з дійсністю розіб'ється ще одна дитяча мрія? А проте, мої панове, Київ нетільки мене не розчарував, а, навпаки, він переріс усі мої найсміливіші сподівання. Тільки ж мені

важко описати вам вражіння, що їх зробив на мене Київ, бо ... є речі, яких не можна описати. Їх треба побачити, пережити. До них, на мою думку, належать і вражіння з Києва. Бо хіба ви зуміли б описати всю ту незбагненну суміш думок, вражінь, почувань, настроїв, коли ви з набожним острахом увійшли в мури древньої Софії, або коли ви в німій задумі зупинились над домовиною Ярослава Мудрого? Які ж бліді тут усі слова, яка вбога людська мова. Хіба ж можна тут не мовчати? А я бачив їх усіх-усіх, тих німих свідків славного минулого: і Золоті Ворота, і Аскольдову могилу, і усі київські собори, церкви, Дніпро, Софійську площу, Київо-Могилянську академію, Володимирський університет, будинок Центральної Ради й багато-багато інших. Адже це тут, з оцієї гори святий Андрій благословив київські гори! Адже ж це тут на оцьому місці Україна одержала хрест!

(Мій принагідний чічероне, добродушний київський міщанин, показував мені це місце. Простягаючи рукою вниз до Дніпра, він сказав:— А тут хрестили киян. — Ви со-

бі уявіть, він це промовив таким тоном, якби розказував, що, мовляв, ось тут ми з братом училися їздити на ровері.)

Ось тут на цій площі колись Київ вітав свого непереможного вождя, великого Богдана. В цьому невеличкому будинку на Хрещатицькій перевулку жив Шевченко. Ось груша, під якою любив Він сидіти увечорі, а ось і Його кімната. І все тут залишилося таксамо, як було тоді, за Його життя, всі предмети, яких він уживав: і ліжко, і стіл, і збанок на воду, і люлька, а ось тут... ви зупинилися, вражені неймовірним здогадом? Але ж так, так! Ці пожовклі аркушки паперу є списані Його власною рукою!

А Братська площа, де востаннє гуляли шкварили закаблуками старезні дідугани-запорожці, заки за ними замкнулися брами монастиря Межигорського Спаса? А Байкове кладовище, де поховані Леся Українка, Коцюбинський, Лисенко й інші? На цій же самій Софійській площі читали IV Універсала, з отого будинку київської Думи український козак здер списом московський прапор і кинув під ноги коневі, а за ту не-

помітну безіменну вуличку — розказує мій чічероне — розгорівся пару днів пізніше завзятий рукопашний бій і багато-багато тоді полилося по цій вуличці української і ворожої крові.

Автім хіба це все перелічиш? Та ж усіх тих будинків, руїн, площ, церков у Києві безліч. Невже можна все те описати? Ще тільки скажу, що коли ви повернетесь в Україну і поїдете у Київ, — тоді перші ваші кроки спрямуйте на Володимирську гірку. Але, вийшовши нагору, ви не дивіться направо, де чорними руїнами шкіриться зруйнований Хрещатик. Хай вашого погляду не притягає ота струнка мраморна колюмнада, що внизу до Дніпра, бо коли б ви підійшли ближче, то побачили б, що це ... новітня Потемкініяда. Це ж звичайні дерев'яні лаштунки, побілені вапном. (Ще один зразок соцбудівництва!) Хай вас недратує незугарне велетенське чудовище, що наліво від вас відгородило святу Софію від Дніпра, оцей нахабний зайда-будинок ЦК-КП(б)У. Вас бентежать, вас певно і турбують облуплені, більш чвертьстоліття не-

відновлювані будинки Подолу?

(Мій симпатяга-чічероне хмурився на вид цих будинків. — Ось вам — говорив він — ще один практичний зайвий доказ усього безглуздя „ідеї“ колективної власності. Місце дбайливого хазяїна-приватного власника зайняв байдужий „житлокооп“, що його єдиною турботою було виконати — і, очевидно, перевиконати — норму, тобто витиснути для держави як - найбільше грошей з мешканців за комірне, ну і здушити на мінімальній кількості квадратметрів „житлоплощі“ максимальне число людей. Добре каже народня мудрість: — Гуртове-чортове!)

Кажу: хай це вас ні трішечки не хвилює, ні не турбує, бо ... хіба варто? Та ж усе це часове, змінне, переминаюче. Справді „Manu facta et manu destruitur“ *

Але ви спогляньте просто перед себе через Дніпро аж ген туди на чернігівські бо-

*) „Те, що руками збудовано, можна й руками знищити!“ — вислів Хмельницького до польських вельмож, коли вони хвалилися перед ним своєю новою фортецею Кодаком.

ри й полтавські степи, і ви побачите краєвид, що від його потужного розмаху у вас на мент зупиниться серце. Дивіться на цей вид і заховуйте його глибоко-глибоко у душі, бо це вид, якого ви не бачили ніде у світі: бо аж тут у Києві ви тільки що спізнали й зрозуміли, що... „нема у світі України, немає другого Дніпра“ ...

Але пробачте, мої панове, я зовсім відбився від теми; не про Київ мав я розказувати, а про любовну історію. Ото ж... у кохання з першого погляду ви, очевидно, не вірите й на саму згадку про таке кохання ви, бачу, іронічно підсміхаєтеся, шановний меценасе. Запевняю вас, що я теж колись не вірив і підсміхався докладнісінько таксамо, як і ви. Але все це було тільки до того часу, доки я не зустрів...її.

Пройшло три місяці, відколи я приїхав у Київ. Був ясний морозний день. Неділя. Косооке зимове сонце невтомно вихлюпує на землю повні відра соняшної зливи. Летіть, летить додолю золота повінь, розбризкується безліччю блискотливих бризків, мільярдами сліпучих пустотливих стрілок,

і від того над Києвом, над Дніпром і над білими безмежжями, що туди далі на схід, стелиться мерехтлива світляна заслона...

Оглядаючи київську старину, я зайшов знову до Святоандріївського собору. Я зупинився перед собором, милуючись, як завжди тією чудовою пам'яткою української архітектури. Але радість споглядання мені скоро скаламучено. На зовнішній стіні собору недалеко входу я завважив несподівано напис:

„Дня 1 мая 1941 года, здесь выпивали:
... (низка російських підписів)

Ми всех і вся ...“ (слідуює брудна московська лайка).

Який макабричний контраст: велика пам'ятка української культури і ще більша пам'ятка культури „більшого брата“. Я з огидою відвернувся.

З церкви саме виходили. Я підійшов ближче до виходу і ... тут власне я побачив її. Вона вийшла з церкви і, видно, шукаючи когось, у натовпі, зупинилася декілька кроків від мене. Наші погляди на мент зустрінулися. Власне кажучи, я побачив

спершу тільки двоє великих сірих, аж попелястих, очей. Та не встиг я ще як слід приглянутися до незнайомої дівчини, як уже вона рвучко відвернулася й пішла швидко вниз на вулицю. Одягнута була у чорне звичайне пальто й чорну смушкову шапку, що надавала їй злегка задиркуватого вигляду. З-під шапки висмикувалися неслухняні кучері хвилястого чорного волосся. Рухи й хода у неї сміливі й енергійні, але без тієї мужеської розмашистости, яка нас у деяких жінок так немило вражає. Зручно обминаючи людей, моя незнайома підійшла до групки дівчат, що тут її, мабуть, тільки й чекали, бо зараз же весь гурт пішов вулицею угору.

Все це тривало дуже коротко; наші погляди зустрінулися на один тільки момент, а проте цього моменту було досить, щоб я... закохався у незнайому дівчину. Мені важко вам сказати, як саме воно так трапилося зо мною, бо я ще й досі собі цього як слід не з'ясовую. Пам'ятаю тільки, що якась нестримна магнетична сила потягла мене враз до тих великих сірих очей з чор-

ними віями. І ось, скоряючись тій таємній силі, я вже й собі біжу-сходами вниз і мої ноги мимохить несуть мене навздогін гуртові дівчат. Мені здалеку добре видно струнку постать моєї незнайомої. Вона розказує щось очевидно веселе, бо гурт дівчат раз-у-раз вибухає голосним розливчастим сміхом. Так пройшли ми крізь Софійську площу, вулицю Короленка, повз бунок НКВД (тоді в ньому містилося Гештапо) вниз до Золотих Воріт. Гурт дівчат де-далі меншав. Врешті на розі Прорізної й Великопідвальної моя незнайома розпрощалася з останньою із своїх подруг і пішла далі сама. Я увесь час слідкував за нею, аж доки вона не зникла у дверях будинку на невеличкій вуличці коло Ботанічного саду. Довго я ще тоді простояв перед тим будиночком, усе виглядаючи, чи не вийде ще раз моя незнайома. Раз навіть мені здавалося, що в крайньому партеровому вікні промайнуло її обличчя. Все ж дівчина не виходила; вона, мабуть, тут і жила. Врешті мені вже час був вертатися додому.

І (чомусь - то) так мені було тоді важко вертатися додому з - під того будиночку, де сховалася дівчина з сірими очима, як важко в'язневі вертатися у свою камеру-одиночку з тюремної розмовниці, куди його водили на побачення з кимсь близьким, дорогим ...

... Пішли буйні дні, сповнені п'янкмих небосажних радощів, тихої зажурної меланхолії і розпучливого бездонного одчаю. Все це, як знаєте, дуже просто : воно залежить від такого чи іншого „її“ погляду, жесту, усмішки. Словом, у наступних днях я виконував докладнісінько все те, що виконують усі закохані на земній кулі, тобто : мріяв, зітхав, страждав, не спав, майже не їв. (М. ін. це останнє при тодішній харчевій ситуації у Києві не приходилось мені надто важко). А головне, я увесь свій вільний час проводив перед будиночком біля Ботанічного саду, жадібно вичікуючи нагоди побачити хоч на хвилину мою незнайому. Це було здебільша вечорами, бо вдень у мене вільних хвилин було небагато. Оці мої вечірні прогульки були зв'язані з чималою

небезпекою. Перебувати на вулиці було дозволено тільки до 6 години вечора. Точно в 6 год. вулиці, що ще перед кількома хвилинами аж кишіли від руху, гамору й метушні, враз пустошіли. З лоскотом замикалися входові двері кам'яниць, щільно заслонювалися вікна. Все неначе завмирало, принишкло і, затаївши віддих, чекало чогось невідомого, страшного. І тоді із сліпих завулків, з темних під'їздів, закутків, із глухих підвалів на вулицю безшумно виповзала сторожка тривожна тишина. Ви пам'ятаєте ті моторошні мертвецькі ночі на вулицях наших міст у той час?

Несамовита тишина...

Аж ось... знечев'я — який розпучливий жіночий крик! Німецька лайка. Тупіт швидких ніг. Раптові постріли! Один! Другий! Третій!

І знову оця неможлива тишина.

Це, певно, когось арештували. А, може, знову забракло українських дівчат у німецьких прифронтових люпанарах?

Були й інші ночі. Тоді із західної частини міста, від Голосіївського лісу й заліз-

ничої станції, наростав шум. Спочатку невиразний, де-далі ближчий, могутніший і ось головні київські магістралі наливаються вщерть розбурханою повинню машин і сірих вояцьких шинель. Оглушуючий гуркіт важких повзів і гармат, брязкіт зброї, дзенькіт шиб, пронизливий рев автомобільних гудків, командування старшин, наклики вояків, прокльони шоферів — усе те змішувалося в якусь божевільну хуртовину звуків. Ішли швидкі транспорти на схід. Все те дивовижне клубовисько машин і людей рветься вперед, поспішає, товпиться. Котиться через Україну величезна воєнна машинерія Третього Райху. А з-поза заслонених вікон у той час дивляться на вулицю тисячі очей. О, вони не сплять у такі ночі, оці хмурі мовчазні кияне! Вони пильно стежать за кожним рухом цього божевільного походу. Це був час, коли тріумфальний похід німецьких армій на схід досягнув апогею. Величаві побіди під Брянськом і Орлом, блискучий окружуючий маневр під В'язмою, переможний наступ на Харків, німецькі форпости на передмістях

Москви — вуличні радіоголосники аж захлистуються: — Сто тисяч убитих і ранених! Двісті тисяч полонених! Безчисленна воєнна добич! Пів мільйона полонених!!

А вслід за цими бундючними звідомленнями на міста й села України котилася нова хвиля нечуваного терору. Започаткували його відомі київські події з січня 1941 р., коли то німці заарештували й вимордували чільних українських мистців, поетів і письменників, — Телігу, Ірлявського, Рогача, Оршана й багато інших. Тевтонський шал переливався понад береги.

Але на вулицях Києва тоді що-раз частіше видно було й інші транспорти. Тільки ж вони їдуть із сходу на захід, ці безконечні валки автомашин, позначених червоним хрестом і переповнених жертвами суворої російської зими. З повідморожуваними обличчями, руками, ногами — ці німецькі „надлюди“ скавулять у надлюдському болю й у передсмертних судорогах ще мріють про те, щоб як-найшвидше потрапити у київські клініки, де їх чекає милосерний операційний ніж хірурга.

А з вікон знову ж тисячі очей уважно приглядаються до транспортів тих живих трупів — перших зловіщих передвісників неминуче грядучої катастрофи.

Але тут на цих бічних вуличках було здебільша спокійно. Я ж бо дбайливо вибирав дорогу додому, уважно обминаючи головні вулиці й площі. Сюди зрідка заходили німецькі військові чи поліційні стежі. Автім їх уже здалеку зраджував ритмічний стукіт їхніх чобіт; хто мав відчинені очі й вуха і знав околицю, — той ще завжди встиг учас сховатися. Руїни збомбардованого будинку, старий паркан, якийсь виступ муру, розбитий вуличний кіоск — все це були етапи на моєму нічному шляху, були це прекрасні схованки, куди можна було скочити на випадок небезпеки й перечекати, аж доки за найближчим рогом не затихнуть загрозливі кроки. При цьому мені завжди нагадувалися часи моїх хлоп'ячих забав, коли ми — не зважаючи на суворі батьківські заборони — залюбки бігали у залізничний тунель і залазили у заглиблення, які там було пороблено що кіль-

канадцять метрів на те, щоб можна було туди сховатися перед поїздом.

Як бачите, я поводився зовсім як закоханий гімназист. Небезпека не тільки не відстрашувала мене від вечірніх прогульок, але, навпаки, вона надавала їм особливого романтичного чару й принади.

Все ж оці вечірні прогульки не принесли мені бажаного успіху. Познайомитися з дівчиною з сірими очима було не так то легко. Я майже нікого з киян не знав, тож спільних знайомих, що могли б нас познайомити, не було. Крім цього я ж не знав навіть її прізвища. Залишалася хіба єдина можливість заговорити до неї на вулиці і таким чином нав'язати знайомство. І тут власне починався фатальний тупик. Я ніяк не міг зважитися на такий вчинок. Не з браку сміливості, а просто тому, що я завжди ставився з повною зневагою до типу мужчин-дешевих вуличних донжуанів і не міг ніяк допустити, щоб моя незнайома зарахувала мене до такого типу людей. І так я попався між двох сил і тільки безпорадно борсався між ними. Кожного дня зранку

я твердо вирішував, що при найближчій же нагоді, як тільки зустріну мою незнайому, підійду до неї і серіозно виясню, що, не маючи ніякої іншої можливості познайомитися з нею, я вирішив ... і т. д. З такою твердою постановою я виходив у місто. Але як тільки з'являлась моя незнайома і я рушав за нею з приготованими заздалегідь початковими фразами розмови, десь ураз бралися якісь вагання, виринали сумніви. Тверда постанова кудись розвівалася і я вже тільки слухняно машерував услід за дівчиною з сірими очима, зберігаючи належну відстань і пильнуючи, щоб вона мене не побачила, бо кажу, було мені соромно.

Все ж, коли ця німа адорація потривала кілька тижнів, вона мусіла мене врешті завважити. Пам'ятаю, одного разу я стояв, як звичайно, перед її будинком, спершися плечима об входові двері протилежного будинку. Була ясна місячна ніч. У вікні напроти видніла постать моєї незнайомої. Вона задумалась, приклавши чоло до шиби. У місячній світлі мені було добре видно її

обличчя, але мене бачити вона не могла, бо по мойому боці вулиці була тінь. У тіні й на темному тлі дверей я був невидний. Я стояв непорушно, прикипівши очима до так близької і одночасно так недосяжної постаті. Раптом ... з-за рогу вулиці виско-чило авто. Його рефлектори враз облили мене яким сліпучим світлом. Це тривало тільки один короткий момент, але вистар-чило, щоб моя незнайома мене побачила. Вона рвучко відкинулася назад і сердитим рухом затигнула на вікно занавіску.

Іншим знову разом, проходив я якимось зранку повз будинок моєї незнайомої і попав на неfortunну думку „засягнути язика“ у двірника — маленького злиднуватого чоловічка з довжелезними рижими вусищами, що власне стояв у дверях будинку, спершися на величезну мітлу. Але ця спроба закінчилася фатально. Коли я переборював початкову недовірливість двірника за допомогою кількох цигарок і почав був дипломатичну розмову на тему, хто така дівчина у чорній смушковій шапці, — у снігах нараз залунали швидкі кроки й передо мною

станула моя незнайома, що саме виходила кудись з дому. Погляд, яким вона мене змірила від стіп до голови, коштував тоді мені дві недоспані ночі.

Як бачите, мої справи стояли кепсько. Все ж я не губив надії і хто зна, як закінчилась би моя любовна історія і чи я врешті таки не добився б успіху, якби не події, що враз перекреслили все.

Одного вчасного ранку в мою кімнату вбіг, захекавшись, мій приятель Юрко.

— Слава Богу, піймав тебе дома. Вставай, одягайся і негайно біжи на зв'язкову квартиру. Там тебе чекає Бистрий.

Я враз відчув, що скоїлося щось погане.

— Що таке? В чім справа? — питаю.

— Не питай! Там тобі все скажуть. Біжи, не гайся!

Мої побоювання справдилися. Бистрий зустрів мене нетерпеливим:

— Нарешті! Через півтора години відїздить ваш поїзд.

— Мій поїзд? Як же це так? Куди?

Наказ був ясний: найближчим поїздом я відїжджаю, як курієр організації, з важ-

ливими дорученнями до Львова.

Все це трапалося зовсім несподівано. Я не встиг навіть побігти, ще хоч раз глянути у вікно моєї незнайомої. Але що вдієш? Накази здебільша не рахуються з переживаннями одиниць, а вже ніякісінької уваги вони не прив'язують до якихось там любовних історій.

... Де далі швидше вистукують такт колеса, частіше пролітають повз вікна вагону телеграфічні стовпи, далше і далше залишається позаду Київ і моя незнайома дівчина з сірими очима...

*

*

*

Яновський каже у свойому „Майстрі корабля“, що „розлука є як вітер: маленькі вогники він гасить, а великі роздуває у велетенські полум'я“. Всю глибину цієї правди спізнав я у чергових днях і місяцях.

Зо Львова мене вислали у Прагу, а звідтіля далі на захід. Я і надалі виконував обов'язки кур'єра і увесь час був у роз'їздах. Хоч я завжди любив подорожувати, то цим

разом подорожування не приносило мені радості. Спогади про Київ і мою незнайому не покидали мене ні на момент. Уривок заслуханої розмови, випадкова зустріч з киянами, принагідна згадка у пресі про Київ, — усе те викликувало безліч настирливих болючих споминів. У берлінських бомбосховищах, у парижській кавярні, у римському трамваю — скрізь-скрізь на мене дивилися сірі очі з чорними віями.

А увечорі, коли я, зморений працею чи подорожжю, лягав у ліжко з єдиним бажанням: спати, — тоді туга, що увесь день непомітно ходила слід-у-слід за мною, сідала тихо край постелі. У нічній темряві виринали знову оці неможливі сірі очі. Туга вп'ялилася у серце, всмоктувалася у мозок, висотувала нерви.

Аж ось ... нарешті. Нарешті здоганяє мене довго очікуваний наказ, що відкликає мене знову до краю. А далі все пішло, як у калейдоскопі: поїзд, похмурі краєвиди Німеччини, безбережні польські піски, Львів, схвильоване від радості обличчя матері, коротка зустріч з рідними, друзями,

і Броди, знайомі хлопці, знайомий ліс, знайомі стежки, і врешті Радивилів — перша гранична станція за кордоном „Генеральної Губернії“, де я — як виходить з моїх документів — уже не скромний агент краківської асекураційної фірми, тільки льоаяльний урядовець однієї з волинських районних управ, що їде по службовим справам у Рівне.

У Рівному на квартирі куди мені доручено зголоситись, чекав мене Юрко.

— Здоров, здоров! Ну, годі тобі вештатися по Європі. Толку з цього небагато. А тут, брат, діло жде.

— Може, у Київ доведеться їхати? — запитав я з робленою байдужністю. Юрко здивувався:

— В Київ? Чого це якраз у Київ тобі забаглося?

Я замнявся:

— Та так, бачиш, хотілось би туди поїхати.

Юрко дивився пильно, допитливо. Він хитро підморгнув:

— Чи не баба, бува часом, що?

Під його допитливим поглядом я ще

більше змішався. У кутиках його уст дрижала глумлива посмішка. Враз він ударив себе долонею по чолі:

— Ах, ти ж, чорт побери! Тепер тільки пригадав я собі твої таємні вечірні прогулянки у Києві. Аж тепер усе мені ясно. Ну й ловко ти тоді конспірувавсь! Але ж за пів року хіба час уже було забути, ні? Чи, може, женитися задумав?

Посмішка розлилася в широку іронічну гримасу. Я розсердився:

— А, може, і женитися, так що? Тобі яке діло?

Юрко здивовано підніс угору брови:

— Пхі, подумаєш, чудака який! Та тут, бачу, діло серйозне. Значить, кохання! Ха, ха, ха!

— Юрку! Прошу, покинь дурниці!

Він ураз споважнів:

— Оце вже ти зовсім непотрібно розсердився. Я ж жартую. Все це, очевидно, твої приватні зовсім особисті справи. Але не забувай, що ми з тобою старі приятелі. І тому я теж радію і... іратулюю. Тільки ж... не до амурчиків тепер, друже, не до женихань, і не на Київ тобі дорога стелить-

ся. Мені доручено передати тобі зовсім інші накази. Ото ж слухай, хоч, власне, і слухати тут небагато. Коротко кажучи, у лісі в нас ранених повстанців, на жаль, багато, а лікарів, теж на жаль, мало. В останніх часах німці перевели кілька великих протипартизантських рейдів. Довелось звести з ними великі затяжні бої. При цьому пам'ятай, що німці не єдиний наш ворог і воюємо ми не тільки на протинімецькому фронті. У сумежні з Поліссям північні райони Волині прорвалось тепер чимало загонів большевицьких партизанів, які спрямували свої наступи у першу чергу не проти німців, а проти українських повстанців. Число ранених боеків, як кажу, збільшилося. З головного штабу отамана Бульби натискають на нас кожного дня: — Давай-те лікарів! — Решту тобі неважко здогадатися: постановлено стягнути з-за кордону між іншими й тебе. Ти виконуватимеш обов'язки лікаря при штабі однієї повстанської групи. Іхати доведеться тобі вже завтра. Тоді теж одержиш докладні вказівки. Ось і все. От такі діла, як бачиш.

У сьогоднішній дійсності місця на приватні справи небагато. Все ж я думаю, що коли роботи у тебе поменшає (що дай Боже!), то ти зможеш дістати у твоєї нової влади коротку відпустку і скочити на день - два до Києва по свою королеву. Тільки ж його обличчя прибрало знову насмішкуватий вираз, — куди ти її повезеш? Чи захоче вона у шовкових панчішках, з напудреним носиком і лякерованими нігтями їхати в пошлюбну подорож у волинські хащі? Ну, ну, ти, бачу, знову насупився, як сич. Вже мовчу, їй - богу. Говори краще ти, розкажуй. Ми ж з тобою вже більше пів року не бачилися.

... На другий день уранці Юрко виряджав мене в дорогу.

— В дорозі тобі, може, доведеться зустрінутися з німцями, що занадто зацікавляться твоєю особою. Ось на тобі на такий випадок документ. Документик, брат, перша кляса. Сам гебітскомісар підписав, очевидно, не сподіваючись, що він попаде тобі у руки. З цього документу всякому ясно, що ти працюєш у рівенському гебітс-

комісаріяті та їдеш у поїздку на села рівненської округи для перевірки й організації хлібоздачі для німецької армії. Як бачиш, ціль твоєї поїздки для Третього Райху надзвичайно корисна і шляхетна. І тому люди з такими документами втішаються особливою протекцією всіх „баншуців“* — у залізничних вагонах їх не б'ють по зубам і не копають у живіт. Не забудь тільки (бо і таке буває) добре вивчити, як ти називаєшся, де родився і. т. д.

Ото ж ти їдеш поїздом до станції К. Це четверта зупинки звідсіля. Приїдеш у год. 10·47. Там тебе чекатиме людина, що поведе тебе далі. Ясно, що до її доручень маєш застосуватися. В руках держатимеш оцю зелену книжку, а з кишені твого сурдута має виглядати кінчик цієї зеленої хустини. Це умовлені знаки, по яких тебе розпізнають. На пероні станції К. ждатимеш так довго, аж доки до тебе не підійде людина з кличкою:

— Чи не купили б ви у мене коробку хороших цигарок „Умань“?

* Німецька залізнична поліція.

Відповідь :

— „Купив би і дві, якби гроші були“.

Ось і все. Зрозуміло все; ясно? Повтори, прошу... Так, добре. Ну, бажаю багато успіхів і ... скорої відпустки до Києва. Держись!

— А на весілля не забудь просити. Погуляємо! — гукнув він ще мені вслід, сміючись.

*

*

*

За вікнами вагону звиваються гадюками волинські лани. З другого боку чорною лавою ліс. Він підступив аж сюди під залізничні рейки й зупинився тут мовчазний, хмурий, неначе дивуючись, звідкіля на його шляху оця нова неждана перешкода.

Волинь... Оце ж і є вона, ця незбагненна таємна країна, країна з подвійним обличчям:

Волинь — благословенна країна золотих ланів і дрімучих лісів, добрячих сумирних дядьків і струнких уродливих дівчат, країна сала і пшеничних колачів, країна невичерпних багатств і ситого безтурботного

життя. І обличчя німецької „надлюдини“ розпливається в солодкій усмішці, а в її загребущій уяві вже виринають чарівні картини недалекого майбутнього, коли у цій багатющій країні буде встановлений німецький лад, коли її буде поділено на поміщицькі маєтності з німецькими панами й українськими рабами.

Волинь — проклята країна золотих ланів і дрімучих лісів, що аж кишать від партизанів, країна добрячих усміхнених дядьків, що раптом добувають з-під поли дряного сіряка машинову пістолю і сіють убивчим вогнем, країна диявольських дівчат, що носять у пазухах ручні гранати. І обличчя німецької надлюдини полотніє від жаху, коли нічну тишину знечев'я струсоне потужній вибух (... десь там хтось знову висадив у повітря поїзд з транспортом амуніції!), або коли спалахне на небі заграва далеких пожеж (... десь там хтось знову підпалив військові магазини!).

Світова опінія військових фахівців уже загально визнала величезну роль партизанки у минулій війні. І тому майбутній істо-

рик, підсумовуючи всі чинники, що спричинили упадок гітлерівської Німеччини, не зможе поминути мовчки того вкладу, що його вложили до спільної побіди над ворогом українські повстанці. Автім це потверджують і самі німці. Гітлерівський міністр д-р Лей у своїй промові у січні 1945 р. мусів признати, що однією з причин „тимчасового“ відвороту німецьких армій зо сходу були величезні труднощі в удержанні шляхів сполуки з фронтом з уваги на безпереривні наскоки партизанів. Ясно, що мова тут про українських партизанів, бо ж уся майже німецько - большевицька війна відбувалася на території України. Правда, на українських землях діяли в той час і партизанські з'єднання інших народів, але вони були тут тільки явищем переходовим. Акція тих чужонаціональних відділів обмежувалася до короткотривалих рейдів, після яких — не маючи підтримки збоку місцевого населення (що є, як відомо, передумовою успіху кожної партизанської акції) — вони завжди поверталися у свої етнографічні терени. Головний тягар боротьби з німця-

ми несли в Україні українські повстанці. Майбутній український учений, списуючи історію наших визвольних змагань, відведе належну почесну сторінку Волині — оцій незбагненній країні, що перша з українських земель схопила за зброю до боротьби проти нового наїздника.

Почин до тієї боротьби дав на Волині, як відомо, славнозвісний отаман Тарас Бульба, що діяв тут іще в час німецько-більшевицького альянсу 1939 — 1941 рр. Згуртувавши в лісах північної Волині й Полісся значні сили повстанців, він рушив до наступу проти німців. Розгорілася боротьба, про яку Європа — як завжди, глуха і сліпа до визвольних змагань українського народу — не мала і ще й досі не має ніякого уявлення. Для ілюстрації вистарчить згадати, що в акції проти українських повстанців брали з німецького боку участь панцирні з'єднання й летунство. Навряд чи багато людей у світі знає, що глухі незнані волинські села були бомбардовані німецьким летунством, неначе які широковідомі західньо-європейські фортеці. На

партизанську акцію в краю німці відповіли нечуваним терором у містах, терором, перед яким бліднуть усі жахіття німецьких звірств в Європі, що про них стільки читаємо у пресі. На публичних площах і роздоріжжях волинських міст скрипіли сотні шибениць під вагою тіл пійманих повстанців. Їх вішали теж на ліхтарнях і балконах. Тюрми Рівного, Луцька, Дубна, Крем'янця наповнялись кожного дня вщерть новими в'язнями — духовенством, інтелігентами, молоддю, свідомим робітництвом і селянством. З них майже ніхто вже не виходив на волю: кожного світанку за місто вирушали валки вантажних авт з транспортами смертників до розстрілу. Все це не вигадки, а факти, що їх потверджують навіть німецькі офіційні джерела. Ось у „Волині“, офіціозі рівенського райхскомісара видаванім для населення в українській мові, ви знайдете урядове оголошення з місяця березня 1943 р., що ... „як репресію за бунт в'язнів“ у рівенській тюрмі шеф місцевого Гештапо зарядив розстріл усіх в'язнів у тюрмі — 2000 осіб. На ділі ніяко-

го бунту не було, а була тільки спроба втечі кількох в'язнів з транспорту смертників, яких вели до розстрілу. Двом з них пощастило тоді втекти. Таких „скромних“ оголошень було тоді більше. Повішеним повстанцям причіпляли на груди таблицю з написом у німецькій, російській і українській мовах: „Я був членом партизанської банди”. Ціль усіх тих заходів була ясна: залякати спокійного волинського обивателя, відвернути його від українського самостійницького руху і скерувати на дорогу сліпого послуху і льояльності супроти Німеччини. Але таких спокійних обивателів було у той час на Волині небагато. Доведений до краю розпуки народ, рятуючись перед арештом або вивозом на каторжні роботи у Німеччину, кидав усе і рікою плив у ліс та ставав там у ряди борців. Народній гнів спалахнув велетенським полум'ям. Скромна спочатку партизанська акція перемінилася згодом у загальнонародне протинімецьке повстання! За весь час свого побуту на Волині німці ні разу не змогли всеціло опанувати терену. Тільки надлюдськими зусил-

лями й величезними жертвами їм удалося вдержатись у більших містах і забезпечити життєвоважні шляхи сполуки з фронтом. (Наприклад, на залізничному шляху Луцьк-Рівне - Київ німецькі й мадярські важко узброєні застави були розміщені у віддалі не більшій, як 100 метрів одна від однієї). Таким чином витворилася парадоксальна ситуація, що одна і та ж сама територія була одночасно під зверхністю двох влад: у містах окупаційна німецька влада, а на селах українська партизанська. Німецькі „Sonderkommando“ для боротьби з партизанами були безсильні. Уникаючи рішучого зудару з головними німецькими силами, повстанці несподіваними наскоками шарпали ворога з-боку, з - заду, і — як більше рухливі, обзнайомлені добре з тереном та підтримувані населенням, — були для німців непобідимим противником.

Але в той час, коли рівенський поїзд віз мене до таємної станції К., ця боротьба українських визвольних сил проти німецької системи тількищо почалася. Ясно, що тут не час її описувати. Коли ж я все та-

ки про ті справи згадую, то тільки на те, щоб ви могли з'ясувати собі мої настрої напередодні моєї особистої участі у цій боротьбі.

*

*

*

На станції К. нас уже чекав розхвилюваний нетерплячий натовп. Поїзд ще на ходу — а юрба вже рвонула до наступу. Вскакували на сідці, чіплялися вікон, дверей, влазили на буфори, дахи. Почалася жорстока боротьба за місце. Міщани, що приїхали сюди проміняти грамофони й самовари на сало, борошно й інші благодаті волинської землі, дрібні спекулянти, селяни, біженці, евакуовані, чоловіки, жінки, діти — з клунками, мішками, торбами, скриньками, валізками, — все те кудись хоче їхати, все те безугаву преться вперед, поспішає, штовхається, кричить, лається, сміється, гукає, клене. Счинилася страшена суматоха.

Залізничні станції — живчики війни! Життя, що на час війни завмерло на стільки ділянках, неначе старається надолужити собі ось тут на залізничних станціях. І навіть

глухі забуті у степах станційки, — де в мирний час між рейками преспокійно порпалися кури, а на пероні грілися до сонця лінівні собаки, — тепер клекотіли бурхливим життям, наливалися до краю метушливою людською комашнею.

Насилу вирвавшись з поїзду, я зупинився з-боку і приглядаюся до дивовижного видовища. Три вагони поїзду, що їх призначено для „тубильців“, вже набиті людьми, здається, всупереч законам фізики про невідповідність однієї матерії у другій. Решта вагонів, з написом „Тільки для німців“, майже порожня.

Аж ось з вихідних дверей на перон вибігає, захекавшись, старий сивий дядько з клунком на плечах. За полу його свитки держиться судорожно мале русяве хлоп'я. Побачивши порожній вагон для німців, дядько з полекшею зітхає і простує туди ж. За ним підбігає хлоп'я.

— Куди преш, старина? — грізно гукає йому вслід сердитий вусатий залізничник.
— Це ж вагон для німців!

Дядько зупиняється, розгублено кліпає

очима і по хвилині зворушливо - наївно питає :

— А де ж вагон для людей?

З вікон вагонів для тубильців регіт. Усім подобається цей дядків несвідомий дотеп. Залізничник кричить :

— Тобі що? Позакладало? Туди лізь, тільки швидко, бо їдемо. — Він підштовхує дядька до дверей вагону для тубильців.

Дядько обвів безнадійним поглядом битком набитий вагон.

— Паночку, куди ж мені старому пропхатися та в таку гущу? Ще й з дитиною! Пустіть уже, ради Бога, у той німецький вагон. Я денебудь скрайочку стану, багато місця не заберу. Там дочка моя у лагері. Їх завтра вже відправляють у Германію на роботу та й вона, сердешна, переказувала, що ще синка хотіла б побачити, оце внуча моє. От я і везу його, та ще й їсти для неї захопив трохи з собою; і чоботи, і свитку, а то ж її, бідну, босу піймали, як верталася з поля додому, та так і забрали в той лагер.

— Ну й народ, Господи! Так що ж як

і пушу я тебе туди? Прийде німець і все одно нажене. Ще й нагайки покоштуєш.

— Та завіщо? — дивується дядько. — Я ж тільки денебудь скрайочку. Там же дочка...

Залізничникові уривається терпець:

— Пішов ти к чортам собачим з твоєю дочкою разом! Ото ще народ, Господи! Щезай, старик, мерщій, бо ось уже німець іде. Ну, швидше! Ти що? По зубах захотів? Німець уже близько!

Дядько бігає від вагону до вагону, безпорадно тупцює біля дверей і вікон.

— Люди добрі, змилюйтеся, пустіть уже мене якнебудь у вагон. Там дочка моя в лагері... — він знову розказує свою історію і водить благальними очима по людських обличчях. Але ті, що на східцях, дивляться кудись убік і мовчать. Літній селянин, що примістився на найнижчому східці, здвигає раменами:

— Куди ж пустити? Адже сюди голки не просунеш.

— Могли б прибавити ще зо два вагони, не мучився б народ. Сволочі... — додає хтось і спльовує. Інші похмуро мовчать.

— Гей, батьку! — гукає з вікна молодий бадьорий голос. — А дайте но сюди руку! Молодий чорнявий парубок вихиляється з вікна і простягає вниз дужі жилаві руки. І ось у повітрі тільки мелькнула сіра дядькова свита і дядько вже у вагоні. Той же самий сердитий залізничник, добряче посміхаючись, підносить до вікна хлопчика. За хвилину поїзд рушає. З вікна видніє вдоволене дядькове обличчя.

Пройшло більше, як пів години. Я проходжуюся по пероні і хвилююся: що це справді таке? Чому не приходить зв'язковий? Доведеться, мабуть, вертатись з нічим до Рівного. Ну й відчитаю я Юрка за ту історію! Я споглянув на плян їзди. Найближчий поїзд до Рівного відходить аж через три години. Залишатися мені тут на станції — підозріло й небезпечно. Можу непотрібно звернути на себе увагу. Я вийшов перед станційний будинок і пішов по-малу перед себе по шосе. Настрій був поганий. Брала лють на невідомого зв'язкового. Та не пройшов я ще й кількадесяти метрів, як за мною залунали швидкі кро-

ки. Мене здігнали два молоді мужчини в селянських одягах. Нижчий з них, кремезний дебелий парубок, підступив ближче і, обкинувши мене бистрим допитливим поглядом, промовив:

— Чи не купили б ви в мене коробку хороших цигарок „Умань“?

— Купив би і дві, якби гроші були — відпсвів я роздратовано. — Але ви спізнались, шановний друже. Чому?

— Так якось у нас вийшло — відповів байдуже парубок.

Ні, цей нахаба ще й глузує з мене. Тут уже і святий втратив би терпець.

— Так якось вийшло? — аж скрикнув я — І це вже все, чим ви виправдуєте своє спізнення? Гарна у вас, як бачу, дисципліна й почуття обов'язку! Невже ви не знаєте, що в революційних умовах кожне спізнення — це непростимий злочин? Прийміть до відома, що про ваше сьогоднішнє спізнення я звітуватиму вашим зверхникам.

— Очевидно, це навіть ваш обов'язок — усміхнувся він спокійно. — Але якось ми вже з цієї халепи виплутаємось. Зуміємо

виправдатись.

— Побачимо! — кинув я погрозово.

— Побачимо — погодився парубок. —
Але тепер ... підемо.

— Ведіть! — відповів я коротко.

Ми йшли мовчки. Я ще подратований від недавньої суперечки, оба парубки теж не виявляли охоти до розмови. Автім ніколи було й розмовляти; скрутивши з шосе, ми пішли стежками й через десять хвилин опинились перед господарськими забудуваннями самотнього хутора. Ми увійшли в хату.

— Заходьте, прошу — промовив у сінях вищий і пропустив мене ввічливо вперед, відчинивши передо мною двері у кімнату. Це була звичайна сільська кімната з простою невибагливою обстановкою. В кімнаті не було нікого. Здивований цією пусткою, я нерішуче зупинився посередині кімнати. Аж раптом ...

— Руки вгору! — залунало за мною. Обернувшись, я побачив націлені в мене дула двох пістоль.

Тоді в Україні у таких справах не жар-

тували. Коли вам піднесли під ніс пістолю, то це вже, значить, не переливки. Вам залишалося тільки негайно виконати наказ, бо за мент могло вже бути запізно.

За хвилину мої руки були вже сковані прецизними гештапівськими кайданками, а вищий парубок, поплескуючи мене вдоволено по плечу, підсміхався:

— А що? Попався, голубчику?

Ясно: все це впало на мене, як грім з ясного неба. Блискавкою шугали найрізніші думки-здогади: Зрада?! Як дізналися кличку? Кого з наших ще піймали? Хто зрадив? Одне було певне: я попався у руки гештапівських агентів.

А проте я розмірно скоро опанувався і, звертаючись до нижчого, що власне зручно обшукував мої кишені, я запитав:

— Може ви вияснили б мені, що це все значить? А в першу чергу скажіть, хто ви такі?

— Чуєш, Максиме? — зареготався вищий. — Він питає, хто ми такі.

Нижчий випростувався і, глянувши мені просто ввічі, сказав:

— Слухайте, навіщо оця вся комедія? Адже і ви знаєте, куди попали, і ми теж добре знаємо, з ким маємо діло. А от ви скажіть, з якими дорученнями ви сюди приїхали?

Я витримав його погляд і відповів:

— Ніяких зізнань ви від мене не сподівайтесь.

Він усміхнувся тією самою спокійною усмішкою, що там, біля залізничної станції:

— Ну, це ще ми побачимо. Автім, не я вас допитуватиму. Це не моє діло. Моє завдання було вас арештувати, а допитувати будуть інші. Тільки ж ... бачу, ви збираєтесь хитрувати, а тут крутість нічого вам не допоможе. Все ясно. Адже ви знаєте, що вам уже виходу нема.

— Що значить, нема виходу? Я нічого не розумію.

Він розсердився. Схопив мене за рамя, потряс і люто зашепотів:

— Вибрехатися ще хочете? Невже ви і справді ще надієтеся на рятунок? Чи може думаєте, що ми вас у живих залишимо, помилуємо? Кого? Вас?

Було в його словах щось несамовито серйозне, щось, від чого мені прийшлося здригнутися. Від цих слів повіяло холодом смерти. Очі обох парубків горіли такою несамовитою ненавистю, що у мене не залишилося вже ніяких сумнівів щодо їхніх замірів супроти мене.

Вищий приніс грубого мотуза, яким селяни путають коней, і вони вдвох зв'язали ним мої ноги і поклали мене на лавку. Після того вийшли у другу кімнату. Звідтіля долітали до мене уривки розмови, спершу тихої, а де-далі голоснішої. Вони сперечалися і небагато, мабуть, рахувалися з тим, що їхню розмову я можу чути, призначивши мене, видно, і так на певну смерть.

Вищий помітно гарячився:

— Панькатися думаєш з ним? Занудливі слідства розводити, допити? Розстріляти та й годі! Я ось сам піду і скінчу його.

— Не смій, кажу! — відрубав нижчий. — Ти збожеволів? Ти знаєш, що тебе чекає за самовільний розстріл? Розстріляти буде завжди час, але треба спершу зробити допит. Я негайно висилаю чоловіка, хай спо-

вістить про все начальство. Ми своє зробили. Наше діло було піймати, а далі хай уже вони турбуються.

У відповідь вищий пробурмотів щось невиразне. Вони ввійшли знову в кімнату і, взявши мене за голову й ноги, понесли в сіни, а звідтіля драбиною вниз у льох і поклали на землі біля якихось старих бочок. За хвилину я залишився у темноті сам з невеселими думками про мою безвиглядну ситуацію. А ситуація була дійсно безвилюдна. Можливостей утечі не було ніяких. Попробувавши сили сталевих кайданків, я переконався, що це продукт солідної німецької роботи. Про те, щоб їх розірвати, не можна було навіть мріяти. Лежати було не вигідно. Мотуз на ногах в'їдався мені в тіло. Крім цього я ввесь трусився від холоду. Та гірш усього були душевні муки. Брала їдка досада. Було образливо за себе: ну й попався я, хай йому біс! Я губився на бездоріжжях найрізніших здогадів і ніяк не міг збагнути, як усё це зомною трапилося і в чії руки я попав. Було можливе, що Гештапо піймала когось

з наших і той під побоями зрадив. Таким чином піймали і мене. Оба парубки були, безперечно, українці, але що ж? Зрадники бувають скрізь. А проте було незрозуміло: мене ж могли арештувати німці ще там, на залізничній станції. Навіщо вся ота комедія із зв'язковими, кличками? І чому мене привели сюди, в оцю селянську хату? Враз виринув другий, ще жахливіший здогад: я у руках большевицьких партизанів! Але звідки могли довідатися про все большевицькі розвідчики? Невже був большевицький провокатор у наших рядах? А навіть якби так і було, то хіба варто було большевикам розкривати свої карти на те тільки, щоб піймати таку малозначну фігуру, як лікар приділений до однієї повстанської групи? Куди ж дівся дійсний зв'язковий? Чи його теж піймали? Що більше я над усім цим роздумував, то менше розумів.

Дерев'яний затвір угорі відчинився і звітля впав униз сніп світла електричної ліхтарки. Почувся голос Максима:

— Гей, ви, там! Їсти хочете?

— Ні!

Все ж на драбині розляглися кроки і, присвічуючи собі ліхтаркою, Максим зійшов униз та поклав біля мене хліб.

— Може, цигарку? — запропонував він.

— Ні! — відмовився я знову, хоч роздразнені нерви домагалися нікотини. — Чи це не з тих цигарок, що то ви мені хотіли продати там на станції? — додав я іронічно.

Максим щиро зареготався.

— Скажіть — запитав я — ви довго задумете держати мене тут у цьому льоху?

Він ураз спохмурнів:

— А вам куди так спішно? На гиляку? Встигнете ще.

Він попробував мотуз у мене на ногах і пішов геть.

Я залишився знову сам. Десь з-далеку гучно концертував жаб'ячий хор. Йому завзято акомпаніювали собаки з села, що по той бік шосе. Від залізничної станції долітало тужливе голосіння паротягу.

І тоді нараз невідомо звідкіля зринув болючий - болючий спогад про незнайому

дівчину з сірими очима. Як живе стануло все в уяві: кожна її усмішка, кожен жест, кожна риска обличчя, неслухняні кучері з-під смушкової шапки, і ті незабутні сірі очі. Гострий біль пронизав мене наскрізь, а у грудях наростав жаль за розгубленими сподіваннями, за втраченим коханням...

Не знаю, як довго пролежав я у льоху. Скрізь було вже тихо. Була вже, певно, пізня ніч, як угорі знову заблиснуло світло й до мене зійшли оба парубки. В руках обох були пістолі. Звільнивши мої руки й ноги, вони скомандували коротко:

— Виходьте на гору!

Вищий, як уже раз сьогодні, відчинив передо мною двері і я ввійшов у кімнату. І тут власне, мої панове, трапилася зо мною найбільша несподіванка в моєму житті:

В кімнаті стояла ... моя незнайома з сірими очима!

Перед моїми очима все у кімнаті завирувало в якомусь божевільному танку, у розпалених скронях гарячим прибоєм скрикнула кров. Так, це вона — дівчина з сірими очима! Тут сумнівів не може бути,

бо... хіба можуть бути в світі другі такі очі?

Я загубив почуття часу й місця. Мозок перестав працювати, думки зупинилися. Перед собою я бачив тільки оце єдине дороге обличчя.

Несвідомо роблю крок у напрямі дівчини.

Один...

Другий...

Але... що це? Заглянувши у сірі очі, я побачив там таку безодню неприхованої ненависти, що я аж зжахнувся. Досі я думав, що тоді у Києві вона тільки сердилася на мене за мої вперті залицяння, що їй неприємні були оті щоденні нахабні супровожання, словом, я думав, що я їй тільки байдужий. Але сьогодні я побачив, що вона ненавидить мене. Так, це ясно: вона ненавидить мене. Це ж і є та сама надлюдська ненависть, що її я вже сьогодні бачив в очах обох парубків.

Знечев'я з-боку розлягся регіт. Оглядаюся і... що за біс? В кімнату увійшов... Юрко. Він реготався, як божевільний, схопившись руками за боки.

— Так це ти? — аж захлистувався він,

ледви переводячи дух. — Ой, рятуйте, люди добрі, бо згину від сміху! — у нього на очах виступили сльози.

Його поведінка почала мене дратувати. Врешті і мої нерви не видержували вже.

— Що таке, крикнув я. — Чи ти виясниш мені нарешті, що це все значить?

Я обкинув поглядом приявних, але з їхніх облич не можна було нічого вичитати. На всіх їх був той самий розгублений здивований вираз. Врешті Юрко заспокоївся. Він обтер хустиною сльози й відітхнув:

— Ху! Ну й розвеселив ти мене, брат, сьогодні, спасибіг тобі. Давно вже так не сміявся, їй-богу. Але пора вже тобі все вияснити, та й вам, шановне товариство. Та спершу будьте знайомі: оце панна Маруся, зв'язкова місцевої повстанської групи, а оці два молодці, що тебе сьогодні так безцеремонно зв'язали й кинули у льох, — це повстанці з тієї ж групи. А вам, шановне товариство, дозвольте відрекомендувати: д-р Д., відсьогодні назначений лікарем у вашій групі.

— Я нічого не розумію — промовив по

хвилині Максим.

— Я теж — додав я.

Вищий парубок сидів, роззявивши від несподіванки рота. Маруся водила пильним поглядом від мене до Юрка.

— Зараз усе буде вияснено — продовжував Юрко. — Ото ж — звернувся він до мене — вийшла така історія: Одного дня наша зв'язкова одержує наказ піти на станцію К., щоб там зустрінутися з чоловіком, який приїде рівенським поїздом у годині 10,47. Той чоловік держатиме у руках, як розпізнавчий знак, зелену книжку, а з кишені його сурдута виглядатиме кінчик зеленої хустини. Обмінявшись умовленою кличкою, наша зв'язкова має привести його сюди, а звідси в ліс до штабу групи. Ти собі тільки уяви її здивування і переляк, коли вона на станції побачила, що з поїзду виходить з зеленою книжкою і хустинкою ... гештапівський шпiон! Цього типа вона знала добре ще здавна. Він ще у Києві шпигував за нею. В Києві вона спочатку уважала його за нешкідливого донжуана. Але ж він зовсім не поводився так, як скрізь у світі

поводяться чоловіки, коли вони хочуть познайомитися з симпатичною жінкою. — (При цих словах по Юркових устах сковзнулася ледви помітна глумлива усмішка, за яку я твердо вирішив намяти йому при найближчій нагоді чуба). — Він не виявляв у цьому напрямі ніякої активності, не шукав зближення з нею, розмови, знайомства. Ні, навпаки, він слідкував за нею кроку-кроку, але з-далеку, завжди з якоїсь скованки, пильно стараючись, щоб вона його не завважила. А далі: він розпитував про неї у двірника, він підглядав під вікнами вночі, а вночі, як відомо, вільно було ходити тільки німцям, ну і їхнім співробітникам. Було ясно, що за панною Марусею стежить Гештапо і тому довелося її тоді майже на два місяці відсунути від підпольної праці й урешті вислати взагалі з Києва, побоюючись її арештування. І ось тепер того самого шпика вона мала б запровадити до штабу групи повстанців. Для нашої зв'язкової було samozрозуміло, що це гештапівська провокація. На щастя, гештапіст, вийшовши з поїзду, не завважив її.

Ясно, що вона метнулася чим-дуж сюди і сповістила, кого слід. Відбуто коротку нараду й постановлено заманити провокатора в пастку ...

— Так — перебив я — але якби той провокатор привіз з собою зграю гештапівських опричників, то він був би вас усіх заманив у пастку.

Е, ні, друже докторе — відповів мені Максим. — Такий випадок ми теж передбачали. З нами була на станції охорона, зложена з кількох добре озброєних селянських хлопців. Вони й пізніше одинцем ішли за нами дорогою і мали наказ на випадок біди поспішити з допомогою. Крім цього я довгий час обсервував вас. Ви самі нам допомогли, вийшовши із станції на шосе. Тоді я переконався, що ви дійсно сам один. Ну, а в крайньому разі я з моїм побратимом усе таки встигли б зліквідувати принаймні провокатора.

Юрко продовжував:

— Плян удався прекрасно. Шпіона піймали. Цей ото симпатяга хотів його згарячу відразу „скінчити“ — (Вищий засовав-

ся на лаві, винувато підсміхаючись) — Вислано чоловіка до мене в Рівне. Він привіз тільки ляконічну вістку, щоб я негайно приїхав, бо хлопці піймали гештапівського шпіона й не знають, що з ним робити: чи відразу розстріляти, чи тримати до допиту. Я приїхав ... і решта вам відома.

Хвилину всі мовчали. Врешті Максим промовив сумно:

— Виходить, здорово ми сьогодні пошилися в дурні.

— Нічого подібного — живо заперечив Юрко. — От іменно, що ваша поведінка була зовсім правильна. Вона заслуговує на признання. В наших революційних умовах ніколи не може бути обережності досить. В тім то й лихо, що в нас просто соромляться обережності, вважаючи її (невідомо чому) за однозначну з трусливістю. І власне через те в нас уже провалилося неодне велике діло. А наш друг доктор мусить уже вибачити, що власне він став жертвою нашої обережності і що йому при цій нагоді трохи попалося. Все ж таки він мусить признати, що українські повстанці інакше

поводяться з арештованими, як Гештапо.

Вищий парубок, що ввесь час завзято мовчав, нарешті обізвався:

— А мені все таки неясно: чому ж у Києві друг доктор ходив два місяці за панною Марусею?

Він рішуче не грішив тонкістю відчужань, оцей симпатяга, що хотів ще так недавно мене „скінчити“.

Погляди трьох мужчин зупинилися на мені й Марусі. Під цими поглядами Маруся враз густо почервоніла. Сполохані сірі очі сховалися занавісу чорних вій.

Юрко поспішив в'яснити:

— О, це вже їхнє приватне діло. Ми у ті справи не маємо права встрявати. Це вже пізніше, як вони будуть самі, доктор в'яснить Марусі, чому то він ходив за нею два місяці у Києві.

Ні, Юрко є неможливий з цією своєю безцеремонною одвертістю. Маруся ще дужче почервоніла. Це вже не була горда неприступна панна з Києва, це вже не була хитра мстива революціонерка, — це була просто мила соромлива дівчина з сіри-

ми очима.

Коли ми пізніше залишились удвох з Юрком, він підштовхнув мене ліктем у бік і хитро підморгнув:

— Думаю, що тепер уже відпустка до Києва не буде потрібна, що? Тільки ж не забудь виконати те, що обіцяв учора на від'їздному в Рівному.

— Що таке?

— На весілля просити, ха, ха, ха!

*

*

•

Ліс. Шарудить під ногами зів'яле листя. Трава й дерева покриті сивою ранковою памороззю. Нам назустріч виходить сонце.

Напереді видніють постаті обох парубків. Не знаю, чому вони відбилися так далеко вперед: чи це випадково, чи, може, вмисне. Але я на це не звертаю ніякої уваги. Та й узагалі я зараз не звертаю уваги на ніщо у світі, бо ... біля мене йде Маруся.

Ми йдемо мовчки. Я думаю про те, що ми ще ніколи не промовили до себе ні одного слова.

Раптом вона зупиняється, дивиться мені просто ввічі і простягнувши до мене руку, каже:

— Чи ви можете мені простити?

Я держу в моїй руці її руку й мені нагадується з Яновського „Майстра корабля“:

— „Двоє людських рук, сплетених укупі, — це кільце, за яке ухопившись, можна зрушити світ“.

*

*

*

Десь під стелею нудно дзижчала у паутинні муха. З дальших ліжок доходило різноголосе хропіння.

Лікар підвівся:

— Так що ж, мої панове? Дозвольте побажати вам доброї ночі.

— А ваша історія? — запротестував адвокат.

— Моя історія скінчена.

— Як, скінчена? Адже ж бракує те, що найголовніше — епілог.

— Епілог? Епілог, звичайно, був, але він зовсім нецікавий, — зокрема для вас, шановний меценасе.

Лікар обернувся й підійшов до вікна. Професор, що вже давно давав знаки адвокатові, поклав знову палець на уста. Він витягнув з-під подушки газету й мовчки показав адвокатові пальцем на оголошення у рубриці „Розшукують“ :

„Шукаю моєї дружини Марії, що була заарештована Гештапом у Львові в січні 1944 р. і вивезена до концентраційного табору у Равенсбрюк. Хто мав би якінебудь відомості про неї, прошу повідомити на адресу лікаря табору УНРРА в Л... д-ра Д.“

Піднявши голови з-над газети, оба панове глянули на лікаря. А він, відвернений від них, дивився непорушно у вікно.

Надворі стояла темна ніч.

Але зорі на сході вже блідли, передчуваючи недалекий світанок ...

Популярна Бібліотека В-во „Заграва“
має на складі такі свої видання:

1. Т. Шевченко — Малий Кобзар, ціна ш. 6.00
2. А. Лотоцький — Ведмедівська попівна, (вичерпане) ціна ш. 1.50
3. І. Франко — Мій злочин, „ ш. 1.50
4. Нашим найменшим — вибір казок, віршів та загадок, ціна ш. 4.00
5. Грицькові пригоди — Кікі, Коко, Кудкудак, ілюстровані, на картоні, ціна ш. 4.00
6. Грицькові пригоди — Бурко й Мурко ш. 4.00
7. А. Михайлович — На інших континентах, довідник про Америку, Африку і Австралію, ціна ш. 4.50
8. П. Куліш — Орися, оповідання . ціна ш. 1.50
9. Р. Личаківський — Любовна історія, оповідання ціна ш. 3.50

в друку:

І. К. — Мала історія України.

Замовлення слати на адресу:

«ZAHRAWA» bei d. Bruderschaft des Hl. Andreas
Feldkirch — Vorarlberg, Ardetzenbergstr.6. Austria

Genehmigt von der Direction de l'Information
Section du Vorarlberg
Bregenz, am 29. Januar 1947, Nr. 235